

A stylized black and white graphic of a globe, showing the continents of Europe and Africa. The globe is partially obscured by the text 'STUDIA GEOHISTORICA'.

STUDIA
GEOHISTORICA

NR 05|2017 ROCZNIK HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNY

STUDIA GEOHISTORICA. Rocznik historyczno-geograficzny

Redakcja

Bogumił Szady (redaktor naczelny), Beata Konopska,
Tomasz Panecki, Mateusz Zawadzki, Tomasz Związek (sekretarz redakcji)

Redakcja działu Atlas Fontium

Arkadiusz Borek, Marek Stoń

Redakcja językowa i korekta

Konrad Byzdra

Tłumaczenia

Hanna Grygielska-Michalak, Julia Szotysek, Paweł Kucypera, Karolina Frank, autorzy

Rada Naukowa

Zdzisław Budzyński (Rzeszów), Andrzej Janeczek (Warszawa), Tomasz Jurek (Poznań),
Keith Lilley (Belfast/Wielka Brytania), Andrew Pernal (Brandon/Kanada), Tadeusz Siwek (Ostrawa/Czechy),
Rostysław Sossa (Kijów/Ukraina), Grzegorz Strauchold (Wrocław), Robert Šimůnek (Praga/Czechy)

Recenzenci tomu 5

Katarzyna Błachowska, Hennadij Boriak, Jarosław Centek, Robert Ištók, Andrzej Janowski, Tomasz Jaszczóft,
Jolanta Korycka-Skorupa, Elżbieta Kowalczyk-Heyman, Jerzy Łojko, Henryk Olszar, Marta Piber-Zbieranowska,
Zbigniew Podgórski, Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska, Marek Sobczyński, Izabela Sołjan, Michał Targowski,
Michał Zwierzykowski

Redakcja map

Tomasz Panecki, autorzy

Adres Redakcji

Zakład Atlasu Historycznego
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa

Strona internetowa

studiageohistorica.pl
Wersja drukowana (papierowa) jest wersją pierwotną rocznika Studia Geohistorica

Współwydawcy rocznika

Polskie Towarzystwo Historyczne, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
Rocznik wydawany pod patronatem Komisji Geografii Historycznej przy Polskim Towarzystwie Historycznym
Projekt okładki: Jacek Młodożeniec

Ilustracja na okładce: fragment *Mapy topograficznej wojskowej i statystycznej części Wielkopolski [...]*,
skala: ok. 1:75 000, 1807–1812, Archiwum Państwowe w Poznaniu (sygn. M.w.36), Biblioteka Raczyńskich
w Poznaniu (sygn. M II 797)

Skład i łamanie: Konrad Byzdra

© Copyright by PTH & KUL

ISSN 2300-2875

Nakład 130 egz.

Warszawa 2017

Spis treści • Contents

Tradycje geografii historycznej • Traditions of historical geography

Stanisław Arnold

Geografia historyczna, jej zadania i metody (Wstęp)

(uwagi wstępne: Tomasz Siewierski, opracowanie: Marcin Morawiec) 7

Jan Śniadecki

O Mappie Krajowej

(uwagi wstępne: Beata Konopska, opracowanie: Michał Bąk, Beata Konopska) 20

Artykuły • Articles and theses

Tomasz Związek, Tomasz Panecki

Osadnictwo ołęderskie w badaniach nad rekonstrukcją szesnastowiecznego zalesienia
na przykładzie okolic Nowego Tomysła

The Usage of 18th c. Dutch-type Settlement in the Context of Afforestation Reconstruction

for Early Modern Times on the Example of Nowy Tomysł Vicinities 29

Kamil Nieścioruk

Z problematyki kartograficznej wizualizacji danych historycznych
na przykładzie zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych

Cartographic Visualisation of Historical Data

on the Example of the Western Galicia War Cemeteries 63

Zbigniew Babik

W obronie kartografii. Polemika wokół lokalizacji i identyfikacji jezior luboskich

In Defense of Cartography. A Polemic over Localization and Identification of Lubosz Lakes 79

Alexey A. Frolov

Creating Large-Scale Historical Maps in Russian Historiography (20th–21st Centuries).

Methodical Approaches

Tworzenie wielkoskalowych map historycznych w rosyjskiej historiografii XX i XXI w.

Aspekty metodyczne 94

Ewelina Siemianowska

O przewłokach raz jeszcze

Once more on the Subject of Portages 115

Henryk Rutkowski

Granica mazowiecko-litewska między Wizną a Grodnem z 1358 r.

The Mazovian-Lithuanian Border between Wizna and Grodno from 1358 140

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

Średniowieczne i wczesnonowoczesne młyny ziemi liwskiej (Młyny na Czerwonce)
Medieval and Early Modern Times Mills of the Liw Area (Mills on the River Czerwonka) 156

Agata Mirek

Female Orders and Congregations in Poland in the 19th and 20th Centuries
Zakony żeńskie na ziemiach polskich w XIX i XX wieku 176

Piotr Eberhardt

Polskie Imperium Słowiańskie według map Stanisława Wendekera z 1939 r.
i Konfederacji Narodu z 1941 r.
The Polish Slavonic Empire according to the Maps of Stanisław Wendeker of 1939
and the Confederation of the Nation of 1941 190

Atlas Fontium

Atlas Fontium
(Marek Stoń) 201

Ewa Kobylińska

Admisje notarialne w diecezji płockiej u schyłku średniowiecza
Admissions of Notaries Public in the Diocese of Płock in the Late Middle Ages 204

Recenzje i omówienia • Reviews and discussions

O rzece i wodzie w życiu codziennym człowieka średniowiecza, red. S. Moździoch, K. Chrzan,
Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku
i Wczesnego Średniowiecza, Wrocław 2015 (Spotkania Bytomskie VIII)
(Rafał Kubicki) 223

Urszula Sowina: Water, Towns and People. Polish Lands against a European Background
until the Mid-16th Century, Frankfurt am Main 2016
(Katalin Szende) 226

Archeologie a letecké laserové skenování krajiny / Archaeology and Airborne Laser Scanning
of the Landscape, ed. M. Gojda, J. John i in., Plzeň 2013
(Grzegorz Szalast) 234

Joanna Plit: Krajobrazy kulturowe Polski i ich przemiany, Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2016 (Prace Geograficzne, 253)
(Jan A. Wendt) 240

Edward Brooke-Hitching: The Phantom Atlas. The Greatest Myths, Lies and Blunders on Maps,
SIMON & Schuster, London i in. 2016
(Lucyna Szaniawska) 243

Słownik wsi śląskich w średniowieczu, vol. 1: Powiat lubiński, red. Dominik Nowakowski, authors: Dagmara Adamska, Agnieszka Latocha, Dominik Nowakowski, Aleksander Paroń, Marcin Siehankiewicz, Robert Sikorski, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza, Wrocław 2014
(Joachim Stephan) 249

Bożena Degórska: Transformacja krajobrazu wschodnich Kujaw w kontekście zmian użytkowania ziemi i osadnictwa (1770–1970), Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2016
(Urszula Myga-Piątek) 252

Janusz Szyszka: Formowanie i organizacja dóbr monarszych w ziemi lwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Societas Vistulana, Kraków 2016 (Maiestas – Potestas – Communitas, 5)
(Bohdan Smereka) 260

Komunikaty i sprawozdania • Communiqués and reports

Interdyscyplinarne Seminarium Naukowe „Młyny wodne w dorzeczu dolnej Wisły od początku XIX do początku XXI wieku” – Toruń, 26 maja 2017 r.
(Dariusz Brykała) 275

Konferencja naukowa „Współczesne badania geograficzno-historyczne krajobrazu kulturowego” – Łódź, 22–23 czerwca 2017 r.
(Łukasz Musiaka) 277

„Kartografia wojskowa krajów Młodszej Europy XVI–XX wieku”. XXX Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii – Toruń–Grudziądz, 13–15 października 2016 r.
(Jerzy Ostrowski) 282

II międzynarodowa interdyscyplinarna konferencja naukowa z cyklu „Wies Zaginiona” pt. „Wies miniona, lecz obecna: ślady dawnych wsi i ich badania” – Chorzów, 16–17 listopada 2016 r.
(Jarosław Suproniuk) 287

XX Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna „Onomastyka – Neohumanistyka – Nauki Społeczne” – Kraków, 21–23 września 2016 r.
(Michał Gochna) 295

39. Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna „Wizualizacja kartograficzna w nauce i praktyce” – Zwierzyniec, 26–28 września 2016 r.
(Kamil Nieścioruk) 297

Tematyka historii kartografii na konferencji kartograficznej w Zwierzyncu w dniach 26–28 września 2016 r.
(Lucyna Szaniawska) 299

Spis treści

Seminarium „Historia środowiskowa. Teoria i praktyka” – Warszawa, 23 listopada 2017 r. (Michał Słomski)	304
--	-----

Pro memoria

Andrzej Tomczak (1922–2017)	307
-----------------------------------	-----

* * *

Instrukcja dla autorów • Guidelines for Authors	309
---	-----

Paweł Swoboda (Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk). Korzystając z bazy danych PESEL (niemal 50 mln rekordów), zbadał powiązania nadawanych w Polsce imion (zarówno męskich, jak i żeńskich) z miejscem ich występowania. Analizy sporządzone zostały dla ponad pięćdziesięcioletniego okresu podzielonego na pięć dekad. Autor zestawiał imiona występujące w poszczególnych powiatach i wskazał na różnice w konkretnych województwach (według obecnego podziału administracyjnego kraju). Na uwagę zasługuje szerokie wykorzystanie zaawansowanych narzędzi cyfrowych, pozwalających na przeprowadzanie m.in. analiz sieciowych.

Krakowska konferencja dobitnie ukazała potrzebę dyskusji między historykami i onomastami. Dobrym punktem zaczepienia mogą być wspólne badania interdyscyplinarne, dla których naturalnym polem badawczym powinna być geografia historyczna. Istnieje potrzeba, aby historycy uczestniczyli w konferencjach onomastycznych liczniej niż do tej pory i wskazywali na zagrożenia wynikające z niezajomości warsztatu historycznego przez językoznawców, którzy korzystają z opracowań historycznych lub bezpośrednio ze źródeł. ■

Michał Gochna
(Warszawa)

39. Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna „Wizualizacja kartograficzna w nauce i praktyce” – Zwierzyniec, 26–28 września 2016 r.

W dniach 26–28 września 2016 r. odbyła się kolejna Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna, tym razem zatytułowana „Wizualizacja kartograficzna w nauce i praktyce”. Głównym organizatorem był

Zakład Kartografii i Geomatyki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zgodnie z kultywowaną przez lubelski ośrodek tradycją spotkania kartografów odbywają się w niewielkiej miejscowości. W 1998 r. był to Kazimierz Dolny, w 2007 – Nałęczów, a w tym roku, podobnie jak w 1991, zawitała ona do Zwierzynca. Obrady toczyły się w gościnnych progach Roztoczańskiego Centrum Naukowo-Edukacyjnego, które należy do Roztoczańskiego Parku Narodowego – drugiego z organizatorów konferencji. Trzecim tradycyjnie już było Polskie Towarzystwo Geograficzne, reprezentowane przez oddziały Kartograficzny oraz Lubelski.

Przybywających już w niedzielne popołudnie gości gospodarze uraczyli kolacją, a oficjalne otwarcie konferencji nastąpiło w poniedziałek rano. Sesja wprowadzająca dotyczyła pojęcia *wizualizacji*, a otworzył ją referat Andrzeja Czernego (UMCS) *O pojęciu „wizualizacja”*. Wystąpienie na temat logicznej poprawności wizualizacji kartograficznej przygotowali Jolanta Korycka-Skorypa i Wiesław Ostrowski (oboje UW). Wskazali w nim na najczęstsze błędy popełniane w tej materii i zaprezentowali przykłady dobrych rozwiązań. Zenon Kozieł (UMK) poruszył zagadnienie geokompozycji w kontekście przestrzeni życiowej człowieka, a Beata Medyńska-Gulij (UAM) omówiła podejścia do jej wizualizacji.

Po przerwie odbyła się druga sesja, poświęcona mapom profesora Uhorczaka, a w szczególności mapie użytkowania ziemi. Tę ostatnią omówił Krzysztof Kałamucki, który wraz z Pawłem Cebrykowem (obaj UMCS) przygotował referat dotyczący historii rozwoju koncepcji i realizacji mapy użytkowania ziemi i wskazał wciąż aktualne wartości tego opracowania. Mirosław Meksuła (UPH) i Leszek Grzechnik (UMCS) przyjrzeni się bliżej mapom opracowanym pod kierunkiem prof. Uhorczaka na potrzeby „Geografii Powszechnej”

i przeanalizowali podejście autora do sposobu kartograficznego przedstawiania krajobrazu.

Przed przerwą obiadową uczestników konferencji zaproszono do zapoznania się z przygotowaną w sali obrad wystawą pt. „Roztoczański Park Narodowy na mapach”.

Poobiednia sesja składała się ze zróżnicowanych referatów, z których pierwszy, dotyczący grafów i analiz sieciowych, wygłosił Andrzej Głazewski (PW). Kolejna referentka, Agnieszka Bitner (Uniwersytet Rolniczy w Krakowie), przedstawiła zastosowanie narzędzi geoinformatycznych w morfologicznej analizie informacji katastralnej. Poprawności i właściwej konstrukcji wykresów i diagramów poświęciła swoje wystąpienie Jolanta Korycka-Skorupa (UW), a Justyna Kacprzak i Jerzy Zieliński (GUGiK) przybliżyli zagadnienia związane z Państwowym Rejestrem Nazw Geograficznych oraz zasadami standaryzacji i udostępniania tych danych w formie kartograficznej. Ostatnim referatem pierwszego dnia było dotyczące materii historycznej wystąpienie Pawła Wespiańskiego (Muzeum Warszawy), który pokazał, jak dawne plany stolicy przedstawiały wizję rozwoju przestrzennego miasta.

Po przerwie Michał Siwicki z Wydawnictwa „Polkart” zaprezentował możliwości kartograficznego programu Lorik.

Bogaty w wydarzenia dzień dopełnił zorganizowany przez Roztoczański Park Narodowy wyjazd do Florianki – dawnej leśnej osady ordynackiej, a obecnie jednej z turystycznych atrakcji Parku, która łączy w sobie walory przyrodnicze, kulturowe i historyczne. Zorganizowano tam plenerną kolację, podczas której uczestnicy konferencji mieli okazję poznać walory kulinarne regionu.

Początek drugiego dnia upłynął pod znakiem tematów historycznych. Jako pierwszy wystąpił Kamil Nieścioruk (UP Lublin), przedstawiając referat o wizualizacji danych związanych z poległymi w czasie

pierwszej wojny światowej. Tomasz Pancki (UW) przedstawił refleksje na temat wykorzystania dawnych map do skonstruowania cyfrowej bazy danych i wskazał na problemy związane z niejednoznacznością i niejednorodnością dawnych materiałów kartograficznych. Waldemar Spallek (UWr) zaprezentował analizę odwzorowań wykorzystanych w polskich atlasach szkolnych od XVIII w. do współczesności i zaproponował periodyzację atlasów ze względu na to kryterium. Kolejny referat to jedyne anglojęzyczne wystąpienie na konferencji, wygłoszone przez Reinisa Vāvera z Łotewskiej Biblioteki Narodowej. Opisał on łotewskie mapy z okresu międzywojennego i czasu drugiej wojny światowej. Pierwszą sesję drugiego dnia zakończyła Lucyna Szaniawska (Zespół Historii Kartografii PAN), omawiając sposób, w jaki osiemnasto- i dziewiętnastowieczne mapy geologiczne obrazowały zmieniający się stan wiedzy z tego zakresu.

Druga sesja rozpoczęła się od wystąpienia Krzysztofa Podkoniecznego (WAT) na temat wykorzystania sieci neuronowych do przygotowania mapy przejezdności terenu na potrzeby działań wojskowych. Agata Ciołkosz-Styk zaprezentowała przygotowany wspólnie ze Sławomirem Hellerem (oboje firma Heller) referat dotyczący problemów wizualizacji złożonych układów sieciowych na przykładzie infrastruktury drogowej. O wykorzystywaniu analiz przestrzennych do prognozowania skutków inwestycji i wizualizacji wyników tych analiz z wykorzystaniem narzędzi GIS mówił Bogdan Wołak (UWM). Ostatnim wystąpieniem w tej części był referat dotyczący problemów redakcyjnych i merytorycznych przy wydawaniu publikacji *Atlas Tatr – przyroda nieożywiona*, wygłoszony przez Michała Siwickiego (Polkart) i Katarzynę Dąbrowską (TPN), a przygotowany wspólnie z Marciem Guzikiem (TPN).

Przed przerwą obiadową odbyła się jeszcze sesja posterowa, podczas której przed-

stawiono około dziesięciu graficznych prezentacji wyników badań.

Sesja szósta (trzecia drugiego dnia) rozpoczęła się od referatów dotyczących algorytmizacji i automatyzacji prac redakcyjnych. Izabela Karsznia (UW) opowiedziała o zastosowaniu technik uczenia maszynowego w doborze nazewnictwa miejscowości, a w kolejnym wystąpieniu wraz z Martą Przychodzień (UW) opisały metodykę automatyzowania generalizacji bazy BDOT na przykładzie wybranych obiektów i skal. Wykorzystanie popularnych serwisów internetowych do uzyskania danych geolokalizacyjnych oraz wizualizację tych danych przedstawił Jan Burdziej (UMK) w wystąpieniu przygotowanym wspólnie z Piotrem Gawrysiakiem (PW). Dwa ostatnie referaty tej sesji dotyczyły wykorzystania rozwiązań geoinformatycznych w Roztoczańskim Parku Narodowym. Jego pracownicy – Beata Grabowska i Bartłomiej Kaproń – omówili GIS z punktu widzenia potrzeb czynnej ochrony przyrody oraz geoportal Parku jako narzędzie dla pracowników, specjalistów i turystów odwiedzających Roztocze.

W ostatniej sesji uczestnicy konferencji wysłuchali czterech referatów. Dorota Borowicz (UWr) opowiedziała o mapach prezentujących cechy etniczne ludności oraz zastosowanych na nich nietypowych rozwiązaniach graficznych, będących często narzędziem propagandy. O badaniach dotyczących odbioru kartogramów oraz zaleceniach redakcyjnych związanych z tą metodą prezentacji mówił natomiast Tomasz Nowacki (UW). Agnieszka Piłarska (UMK) poruszyła tematykę medyczną, przedstawiając zastosowanie kartograficznej metody badań do analizy zachorowań na wybrane choroby cywilizacyjne. Ostatnim referatem konferencji było wystąpienie Karola Kowalczyka przygotowane wspólnie z Anną Adamiak (oboje UMCS), a dotyczące porównania form prezentacji i zakresu treści w atlasach ko-

lejowych publikowanych w wybranych krajach świata.

Podsumowanie konferencji poprzedziła dyskusja, kontynuowana także później, podczas wieczornego ogniska.

Ostatniego dnia konferencji uczestników czekała zagraniczna sesja terenowa we Lwowie. Tematem przewodnim wyjazdu była oczywiście kartografia. W należącej do Narodowej Akademii Nauk Ukrainy Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. Wasyla Stefanyka można było obejrzeć ciekawe zbiory map i atlasów. Dawny kościół akademicki i kamienica, w której mieszkał Eugeniusz Romer, były okazją do zapoznania się z przedwojenną tradycją akademicką Lwowa. Krótką prezentację współczesnego dorobku lwowskiej uczelni przedstawiono zaś na Wydziale Geografii Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. Ponadto uczestnicy mogli zobaczyć dawne siedziby Biblioteki Ossolineum oraz wydawnictwa Książnica-Atlas. O Lwowie dawnym i współczesnym, widzianym już nie tylko przez pryzmat map, opowiedziała kartografom oprowadzająca po mieście (w tym po budynku opery) przewodniczka. Po uroczystej kolacji uczestnicy wrócili do Polski, przypominając sobie po drodze uroki kontroli granicznej. ■

Kamil Nieścioruk
(Lublin)

Tematyka historii kartografii na konferencji kartograficznej w Zwierzyńcu w dniach 26–28 września 2016 r.

We wrześniu 2013 r. polscy badacze dawnych map spotkali się w Lublinie na XXVII Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii, na której omawiano